

Hariduslik kihistumine Eestis: ***edulugu, ent mõned peidetud praod?***

Triin Lauri

Eesti Teaduste Akadeemia hariduskomisjon · 2. november 2026

TALLINNA ÜLIKOOL
Ühiskonnateaduste instituut

Triin Lauri

Tallinna Ülikool, võrdleva avaliku poliitika professor

Ametikohad ja haridus

- **2026–2031** ERC Starting Grant 2025, EDUMERIT, (PI)
- **2020–2023** järeldoktor, Konstanzi Ülikool (EduPolB3: Balti oskuste režiimid ja hariduse ümberjagamisefektid)
- **2019–2020** lektor, Oxfordi Ülikool, DSPI (sotsiaalpoliitika osakond)
- **2012–** Tallinna Ülikool: lektor, dotsent, professor
- **2015** PhD riigiteadustes, TLÜ: Koolivaliku valitsemine - turuloogikast hariduslikku ebavõrdsust ohjeldavate konfiguratsioonideni

Projektid ja ekspertroll

- EDUMERIT: Elluviimisesse takerdunud solidaarsus? Koolivalikupoliitika mõju sotsiaalsele mobiilsusele ja õiglusarusaamadele
- EstWell heaoluteaduste tippkeskus (juhatuse liige); ERC CoG Welfare Experiences (Eesti juht); Horizon BRIDGE (kaas-PI)
- HTM haridus- ja noortevaldkonna arengukava juhtkomisjoni ekspert; ETAG ekspertpaneel; TAI juhtkomisjoni liige
- „Kas Eesti PISA on viltu?“ (2023, Põder, Lauri & Veski); õpik „Heaoluriigi teooriad ja poliitikad“ (2027, Toots & Lauri)
- ESPAnet nõukogu liige; ISCRC korralduskomitee liige

TALLINNA ÜLIKOOL
Ühiskonnateaduste instituut

triin.lauri@tlu.ee · ORCID 0000-0002-2459-0856 · ETIS

Miks hariduslik kihistumine tekib?

TALLINNA ÜLIKOOL
Ühiskonnateaduste instituut

Hariduse tootmisfunktsioon: õppimine ja sorteerimine

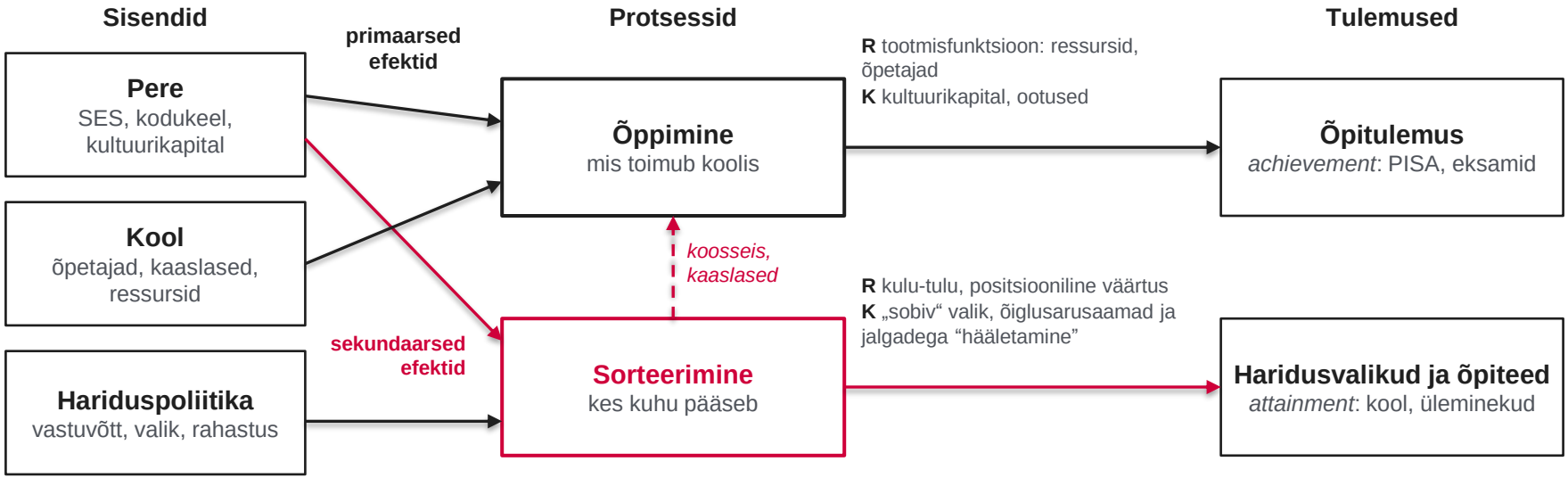

R = ratsionaalne loogika (Boudon; Breen & Goldthorpe), **K = kultuuriline loogika** (Bourdieu; Lareau; Ball).

Sorteerimine võimendab õppimist: kui valik koondab sarnase taustaga lapsed samadesse koolidesse, muutub haridus kihistumist taastootvaks.

Boudon 1974; Jackson & Jonsson 2013; Breen & Goldthorpe 1997; Bourdieu & Passeron 1990; Lareau 2003; Põder, Lauri & Veski 2023

Institutsiooniteoreetiline vaade

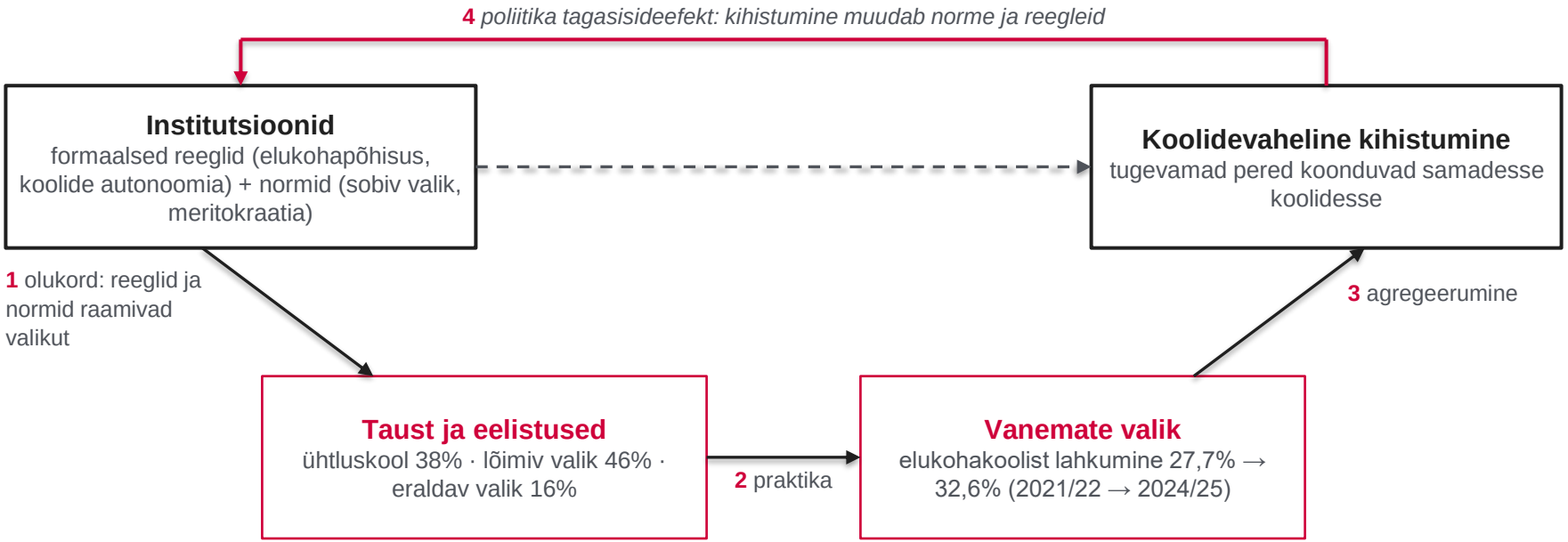

Aluseeldus: süsteemi ei kujunda üksnes formaalsed reeglid, vaid ka normid ja vanemate eelistused. Kihistumine on paljude individuaalsete valikute agregeeritud tulem, mis poliitika tagasisideefektide kaudu muudab omakorda norme ja reegleid.

Lauri & Põder 2023; Lauri, Kalm & Põder (ilmumas)

Hariduse ülesanded ja nendevaheline pinge

→ Varajane selekteerimine pigem ebaefektiivne

→ Millises haridusetapis mitmekesisust soosida ja kuidas tasakaalustada pinge vertikaalse ja horisontaalse stratifitseerimise vahel

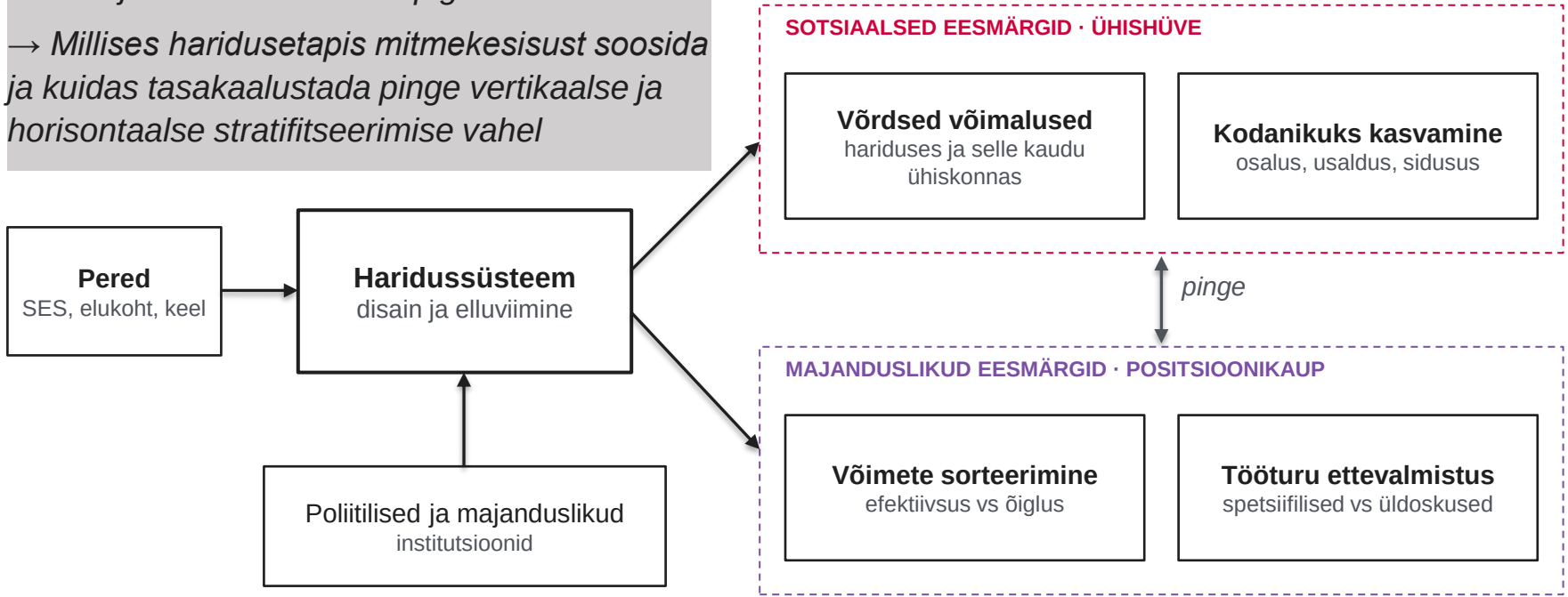

Van de Werfhorst & Mijs 2010; Van de Werfhorst 2014; Gingrich 2020; Toots & Lauri (ilmumas)

Kuidas hariduslikku kihistumist mõõta ja mida näeme Eestis?

TALLINNA ÜLIKOOL
Ühiskonnateaduste instituut

Haridusliku kihistumise põhimõisted

Mõiste	Tähendus	Näide / mõõt
Haridustase (attainment) vs õpitulemus (achievement)	saavutatud formaalne tase ja üleminekud vs mõõdetud oskused	lõpetatud tase, KH-sse astumine vs PISA, eksamid
ESCS	PISA sotsiaalmajandusliku staatuse indeks: vanemate kõrgeim haridus ja amet, kodused ressursid (nt raamatud, arvuti, õppimiskoht)	standarditud: OECD keskmine 0, SD 1
Perekondlik taustaefekt (FBE)	kui tugevalt taust tulemust ennustab: tugevus (R^2, % hajuvusest) ja kalle (punkti ESCS-i ühiku kohta)	Eesti 9,6% (OECD 11,6%), loodusteadus 2025
Koolisisene vs koolidevaheline variatsioon	kogu hajuvuse jagunemine koolide sees ja vahel; ICC = koolidevaheline / kogu hajuvus	kõrge ICC = ebaühtlane koolivõrk
Primaarsed vs sekundaarsed efektid	tausta mõju soorituse kaudu vs haridusvalikute kaudu sama soorituse juures	Boudon 1974; Jackson & Jonsson 2013

Mõõdikud: taustaefekt ja koolide variatsioon

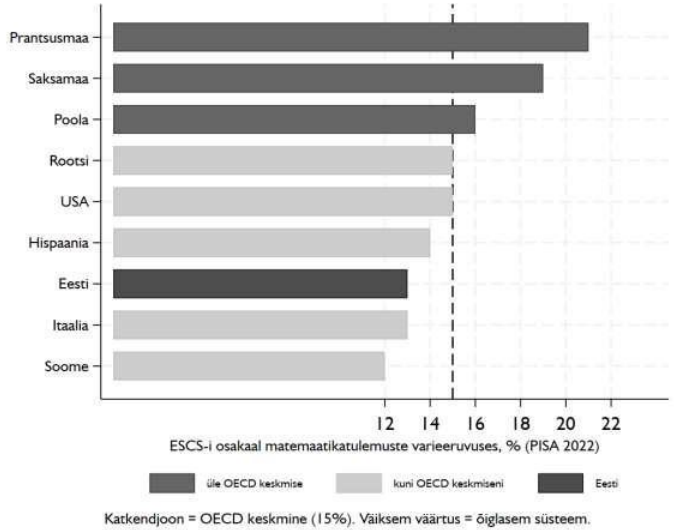

Joonis 3. ESCS-i osakaal matemaatikatulemuste varieeruvuses, % (PISA 2022).

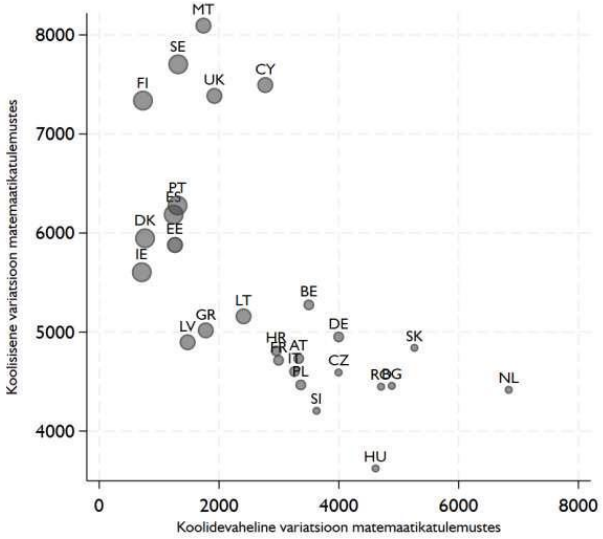

Joonis 4. Koolisisene vs koolidevaheline variatsioon matemaatikas (PISA 2022).

PISA 2025: Eesti haridus keskmiselt madala kihistumistasemega

Pere tausta osakaal tulemuste hajuvuses, %

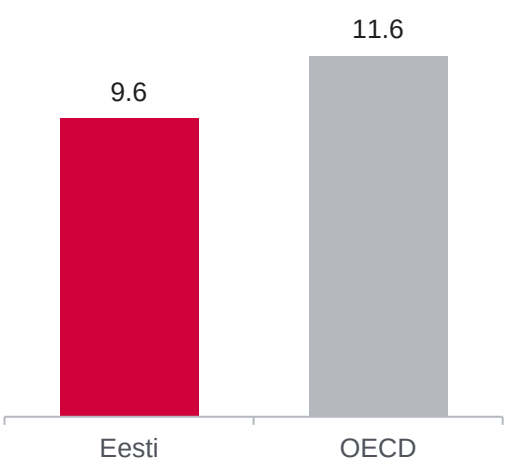

Soodsa ja ebasoodsa taustaga õpilaste vahe, p

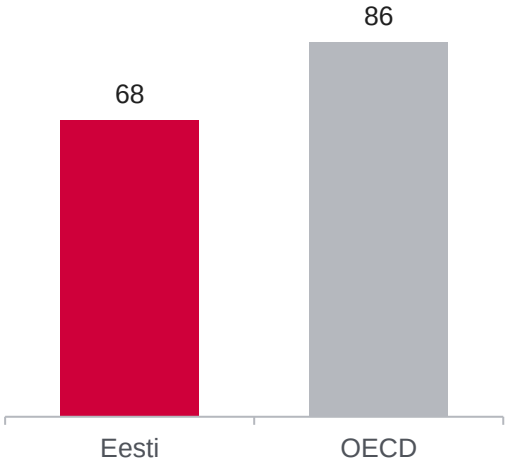

Samas:

- eesti ja vene õppekeelega koolide vahe 40 p (loodusteadus)
- lugemine 499 – PISA ajaloo madalaim (−24 p vs 2018)
- alla baastaseme õpilaste osakaal +6 pp alates 2015
- kiusamist kogeb 27% (OECD 20%)

Joonis 5. Loodusteadus, PISA 2025. Allikas: HTM 2026.

HTM (2026) PISA 2025 kokkuvõte; OECD (2026) PISA 2025 Results, Vol. I

Õppekeel: reform muudab keelt, mitte kooslust

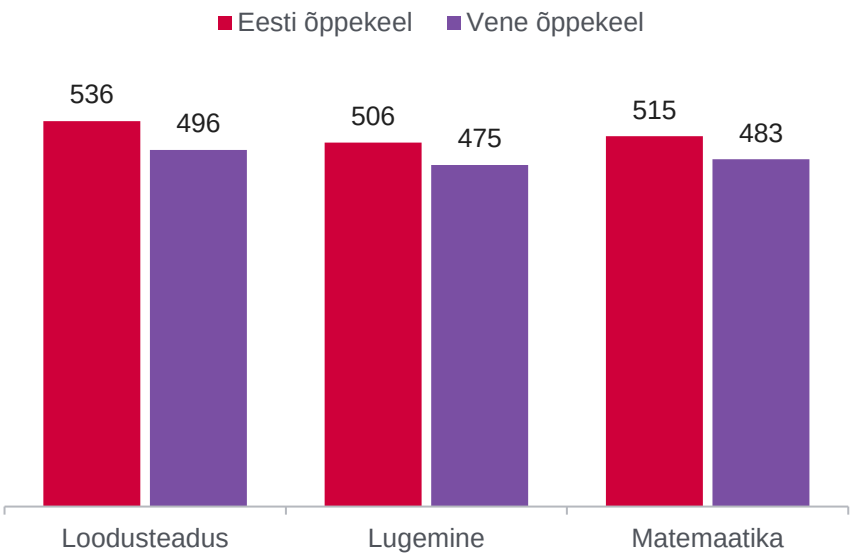

Joonis 11. PISA 2025 tulemus kooli õppekeele järgi, punkti. Allikas: HTM 2026.

- Tausta mõju on vene õppekeelega koolis väiksem (β 19,7 vs 33,7; R^2 3% vs 10%): kõrgema taustaga õpilased on liikunud eestikeelsesse kooli.
- Venekeelses asumis kasvanutest 94% õppis vene koolis; eestikeelne kool ≈ kahekordistab tõenäosuse elada hiljem eestikeelses asumis.
- Vanemad toetavad põhimõtet, kritiseerivad elluviimist.

Põder (ilmumas), PISA 2025; Tammaru jt, Eesti inimarengu aruanne 2026; Howells (ilmumas)

Varjatud valik: iga kolmas laps läheb mujale õppima (opting out)

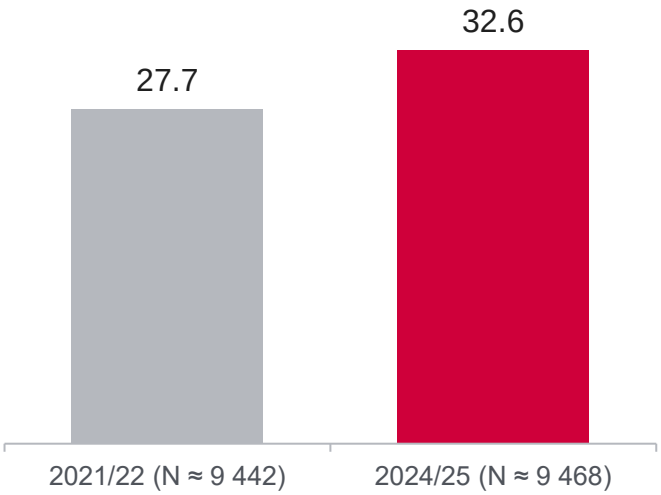

Joonis 9. Elukohajärgsest koolist mujale õppima asunud, % 1. klassi astujatest

- Linnas praktiseerivad aktiivset valikut kõrgharidusega ja kõrge ametipositsiooniga pered; maal on lahkumine pigem tõuge nõrgast koolist.
- ~80% lahkujatest läheb nn eliitkoolidesse, koolid, mis saavad õpilasi valida + kus on kõrgem eksamitulemus, väiksem HEV-õpilaste osakaal.
- Koolide fikseeritud efektidega mudelis taustaerinevused kaovad: **kihistumine toimub koolide vahel, mitte koolide sees.**
- Maalt linna eliitkoolidesse liikujate osakaal peaaegu kahekordistus.

Lauri, Kalm & Põder (ilmumas), Exley & West (toim.) Handbook on Social Policy and Education; rahvastikuregister, EHIS

PISA on pime? Koolide jaotus ema sissetuleku ja matemaatika tulemuse põhjal

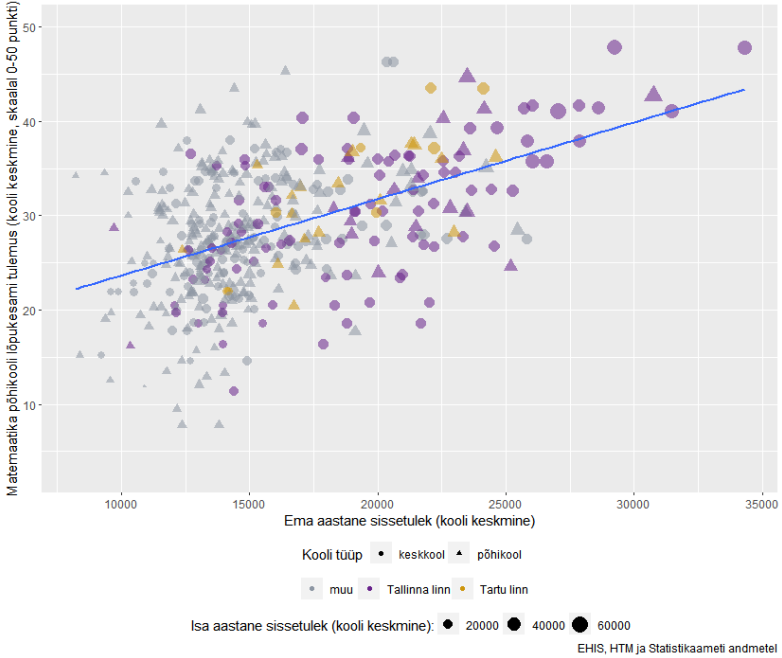

Joonis 10. Kooli keskmine matemaatika eksamitulemus vs ema sissetulek. Allikas: autorite joonis EHIS, HTM ja Statistikaameti andmetel.

- Selektiivne segment: 30 erakooli ja 8 avalikku eliitkooli (2021/22) saavad õpilasi valida; 319 elukohakooli peavad võtma kõik.
- Selektiivsed koolid teenindavad kõrgeima sissetulekuga peresid; HEV-õpilaste osakaal on neis tühine.
- Suurem HEV- ja madala sissetulekuga perede osakaal on seotud madalama koolitõhususega.
- Vastuvõtu selektiivsus on samas suurusjärgus kui nö tuntud valikuriikides Uus-Meremaal ja USA-s.

Ferraro, Põder & Lauri 2026; Põder, Veski, Lauri, Ferraro 2023 ASK raport

Haridus ja ruum: kihistumine on ka regionaalne

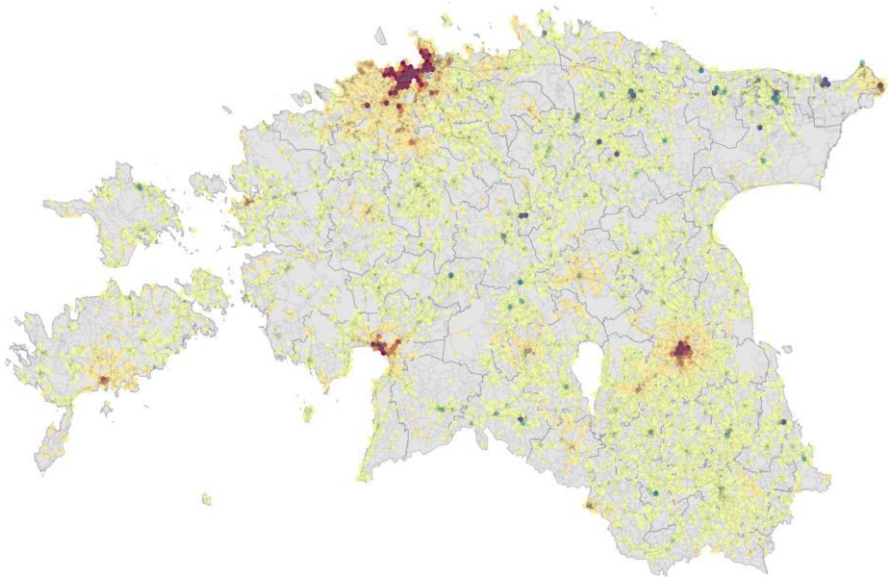

Joonis 1. Laste elukohad ja lähimate koolide ruumivaru (punane = ruumi puudu, roheline-sinine = ruumi üle); 1/3 koole on pooltühjad. Allikas: Põder, Veski, Lauri & Ferraro 2023, Arenguseire Keskus.

- **Ülikooli juhitud rahvastikukadu:** kõrghariduse laienemine viib noored väikelinnadest ülikoolilinnadesse ja nad ei naase
- Lõpetajate koondumine linnadesse on seotud „mahajäetud paikade“ poliitikaga
- Eestis: ligi pool rahvastikust Tallinnas ja ümbruses; kaugus ülikoolist vähendab sisseastumist (−0,14 iga 100 km kohta)
- Maalt lahkutakse juba 1. klassis piirkonnakeskuste kooli

Tammaru jt 2025; Põder & Lauri 2021; Põder jt., 2023

Kutsehariduse rada: valik madalama soorituse ja taustaga õpilastele

Sõltuv: rakenduskõrgharidusse astumine	(1)	(2)	(3)
Keskmine eksamihinne	−0,127***	−0,127***	−0,127***
SES (kinnisvara hinna proksi, std)	−0,029***	−0,027***	−0,028***
Maa- või ääreala		0,016***	0,011*
Reform 2013 (T)	−0,003	−0,002	−0,005
T × maa- või ääreala			0,010
N	43 218	43 218	43 218

Tabel 1. Keskmised marginaalefektid (logit). * p < 0,1; ** p < 0,05; *** p < 0,01. Allikas: Põder & Lauri 2021, tabel 3.

- Kutseharidus on Eestis kujunenud madalama soorituse ja tausta rajaks; nõukogudeaegne stigma, nõrk tööandjate kaasatus.
- Rakenduslik keskharidus: siht 40–50% noortest 2035.

Kõrghariduse rahastamise neli maailma

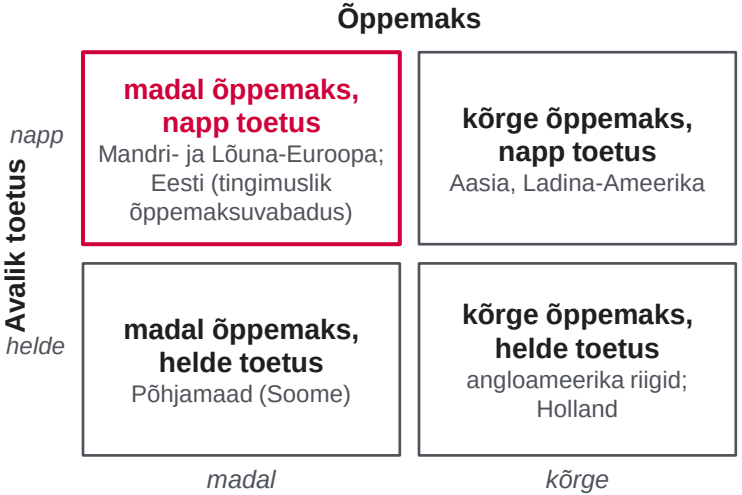

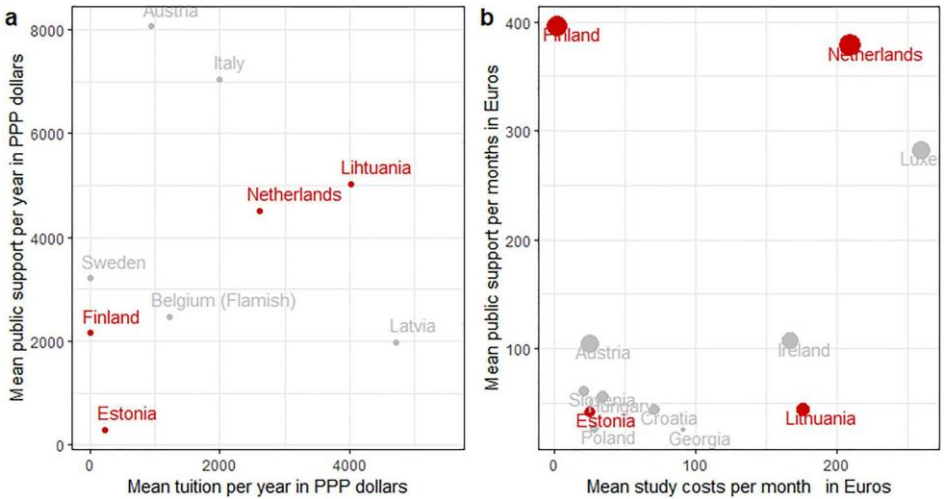

Joonis 12. Riikide paiknemine: (a) OECD andmed, (b) Eurostudent VII. Allikas: Kalalahti, Põder, Lauri jt 2025, joonis 1.

Garritzmann 2016; Kalalahti, Põder, Lauri, Skučienė & Niemelä 2025

„Tasuta“ kõrgharidus ei muutnud ligipääsu võrdsemaks

Hüpotees: reform parandas ebasoodsas olukorras õppijate…	Tulemus (RDiT)
H1 ligipääsu kõrgharidusse	ei leidnud kinnitust
H2 ligipääsu akadeemilistele õppekavadele	ei leidnud kinnitust
H3 ligipääsu prestiižsetele õppekavadele	vastupidi: maa- ja äärealade noortel langes
H4 lõpetamist nominaalajaga	nõrk kinnitus

Tabel 2. Registriandmed 2010–2019, N = 73 356; reformiaasta 2013. Allikas: Põder & Lauri 2021.

- „Tasuta“ on tingimuslik: täiskoormus ja eesti õppekeel.
- Vajaduspõhine toetus on väike; kasvas teenetepõhiste toetuste osakaal.
- 78% üliõpilastest töötab, 45% ei saaks ilma tööta õppida (Eurostudent).
- Selgesõnaline kaherööpmelisus asendus varjatuga.

Põder & Lauri 2021, Education Sciences; Kalalahti, Põder, Lauri jt 2025, Studies in Higher Education

Poliitökonoomia ja valitsemine: miks kihistumine püsib?

TALLINNA ÜLIKOOL
Ühiskonnateaduste instituut

Hariduspoliitika üksi on halb sotsiaalpoliitika

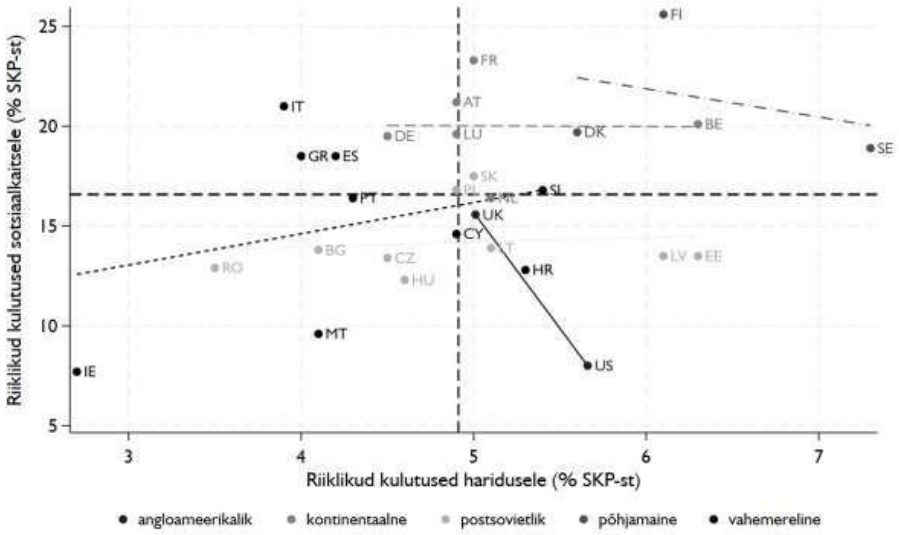

Joonis 13. Riiklikud kulud haridusele vs sotsiaalkaitsele, % SKP-st. Allikas: Toots & Lauri, ptk 15 (Eurostat 2023)

- **Topeltkohustus:** investeerida laste haridusse ja vähendada peredevahelist ebavõrdsust
- Kui koorem on hariduse õlul (EE, LV, UK, US), kipub ühiskond olema kihistunum
- Alumisse kolmandikku investeeritakse süstemaatiliselt alla:
  - mediaanvalija ei ole vaene
  - kulu kohe, tulu aastakümnete pärast
  - kvaliteeti on raske kontrollida → eelistatakse nähtavat

Solga 2014; Busemeyer 2014; Gingrich 2020; Toots & Lauri, ptk 15

Avalik arvamus mõjutab poliitikat tingimuslikult

Esiletõus	Ühtsed hoiakud	Vastandlikud hoiakud
Kõrge	vali poliitika: parteid järgivad avalikku arvamust	vali, kuid mürarikas: otsustab parteipoliitika
Madal	vaikne poliitika: otsustavad huvigrupid ja administratsioon	vaikne poliitika

Tabel 3. Allikas: Busemeyer, Garritzmann & Neimanns 2020, tabel 1.1 (kohandatud).

Eesti kontekstis:

- „Rohkem raha haridusse“ – vali ja ühtne
- Eestikeelne õpe, koolivõrk – vali, kuid mürarikas
- Vastuvõtureeglid, katsed, koolikohtade jaotus – **vaikne poliitika**: otsustavad koolid, KOV-id ja aktiivsed vanemad

NB! Hariduse ümberjagamisefektid nö tagurpidi ning süsteemi peetakse õiglaseks ka siis kui see ei taga võrdseid võimalusi

Busemeyer, Garritzmann & Neimanns 2020; Culpepper 2011

Kas solidaarsus kaob elluviimisel?

Küsimus: miks peetakse haridussüsteemi õiglaseks ka siis, kui see ei taga võrdseid võimalusi?

Eesmärk: selgitada, millal ja miks koolivaliku kogemused toidavad meritokraatiausku solidaarsuse arvelt.

Uuringudisain (EE, PL, SE + Euroopa võrdlus):

- kontseptuaalne raam
- küsitlused ja küsitluseksperimendid
- intervjuud vanemate ja eesliiniga
- sotsiaalmeedia ja mitteformaalsed võrgustikud

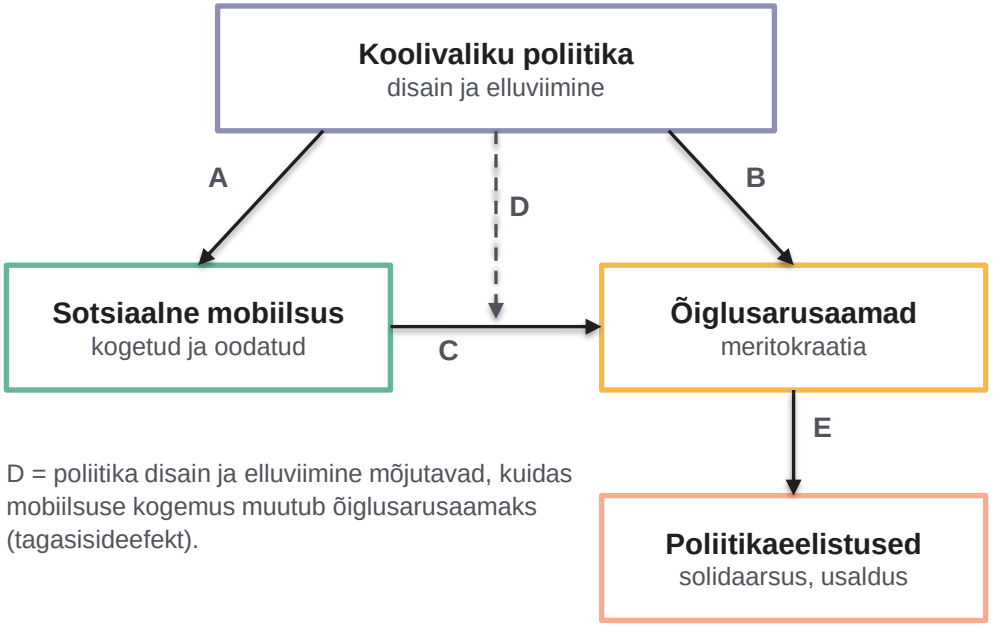

D = poliitika disain ja elluviimine mõjutavad, kuidas mobiilsuse kogemus muutub õiglusarusaamaks (tagasisideefekt).

Elluviimine: koolikohtade jaotus tehakse eesliinil ja seda võimaldab koolide automoomia koolikohtade jagamisel

Elluviimise mõõde	Koolikohtade jaotus Eestis
Tahe	koolide huvi hoida mainet ja tõhusust; vanemate ootus valikuks
Võimekus	puudub keskne jaotusmehhanism ja seire; KOV-ide erinev suutlikkus
Väliskeskkond	avalik arvamus toetab valikut; teema on vaikne, strateegiline huvi nii hoida?

Sama loogika: kaasava hariduse reform on retoorikas tugev, kuid elluviimisel kanduvad kulud mitteselektiivsetele koolidele (Ferraro jt 2026).

Poliitikakujundamise keerukus

1. **Tõendid ei ütle, mida teha.** Kas eelistada valikuvabadust või koosõpet, on väärtusotsus; uuring näitab mõjusid, mitte seda, mis on sobiv.
2. **Nõudlus tõendite järele ≠ pakkumine.** Poliitika otsib „imerohtu“ ja kiireid vastuseid, teadus mõõdab kitsaid ja mõõdetavaid aspekte; tõendeid kasutatakse sageli valikuliselt otsuste legitimeerimiseks.
3. **Tõendid sisenevad keerukasse elluviimise süsteemi.** Palju toimijaid ja tasandeid (HTM, KOV-id, koolid, vanemad), institutsioonid ja rajasõltuvus, tähelepanu hüppab (PISA, valimised) ning mõjud ilmnevad aastate pärast – eestikeelse õppe mõju on PISA-s näha alles ~2031.

Kokkuvõtteks ja aruteluks

Eesti haridussüsteem on retoorikas kaasav, kuid korralduslikult ei soosi ühishüve

1. **Koordineeritud koolivalik:** keskne, eelistusi arvestav kohtade jaotus; ühtsed reeglid kõigile avalikku raha saavatele koolidele.
2. **Kaasamise koorma jagamine:** HEV-rahastus ja vastuvõtukohustus ka selektiivsetele koolidele.
3. **Jaotuse seire:** meil on väga head haridusandmed.
4. **Toetused, mitte ainult „tasuta“:** vajaduspõhine tugi kõrghariduses; kutse- ja üldharidus koos, mitte vastandina.
5. **Ühishüve selgitamine:** avalik arvamus pigem soosib koosõpet – kas see on võimaluste aken?

Aitäh!

triin.lauri@tlu.ee

TALLINNA ÜLIKOOL
Ühiskonnateaduste instituut

Kuidas ebavõrdsus tekib: mehhanismid

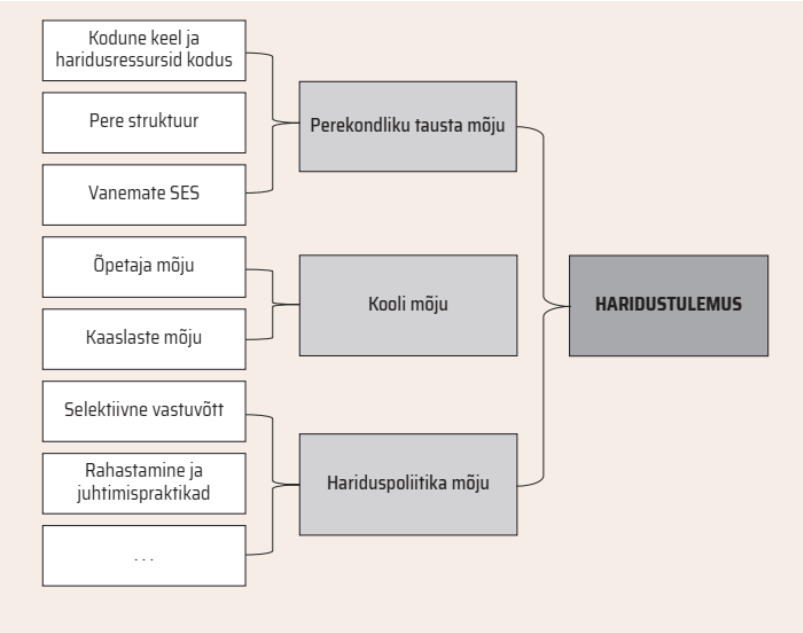

Joonis 2. Haridustulemuse komponendid. Allikas: Põder, Lauri & Veski 2023.

- **Primaarsed efektid** – pere ressursid ja keskkond; riigiti sarnased, poliitikale vähe allutatud.
- **Sekundaarsed efektid** – kuidas süsteem muudab tausta koolivalikuks ja haridusotsusteks.
- **Gingrichi kolm mudelit** oskuste ja ebavõrdsuse seosest:
  - A – haridus kui lahendus (Goldin & Katz)
  - B – tööturuinstitutsioonid jagavad oskuste tulu
  - C – pered ja positsiooniline konkurents: suurem ebavõrdsus suurendab panust valikusse